

gyar nyelv szótára. VI. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-társulat, Bp, 1874. 165. hasáb. Vö. még: MARTINKÓ András: *Arany János: A walesi bárdok*. 1857. In: MARTINKÓ András: *Értjük vagy félreértjük a költő szavát?* RTV – Minerva, Bp, 1983. 166–167. old.

(11) *Történelmi lecke fiúknak*. Ady Endre verse. Az *Én Újságom* 1919/16–17. sz. 263. old.

(12) ADY Endre: *Történelmi lecke fiúknak*. In: ADY Endre: *A menekülő élet*. Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Bp, 1912. 113. old.

(13) *Itt a nyár*. Az *Én Újságom* 1919/16–17. sz. 242. old.

(14) Ld. GÁBOR Imréné (szerk.): *A magyar Tanácsköztársaság plakátjai*. Kossuth Könyvkiadó, Bp, 1959. 10. sz. képtábla.

(15) Vö. ehhez: SEIBERT, Jutta (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Bp, 1994. 307–308. old.

(16) KÓSA Miklós: *Marx*. Fáklya 1919/106. sz. 1. old. Vö. még: VÖRÖS: i. m. passim.

(17) Ld. ehhez: VÖRÖS: i. m. passim.

(18) *Az aranykor*. Írta Kallós Ede. Az *Én Újságom* 1919/18. sz. 282–283. old.

(19) *Az aranykor*: i. m. 283. old.

(20) HÉSIODOS: *Erga kai hémerai*. *Munkák és napok*. Görögül és magyarul. Ford., bev., jegyz., kísérőtanulmányok: TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre. Akadémiai Kiadó, Bp, 1955. 44–45. old. A görög szöveg prózai, szó szerinti fordítását SOÓS István

készítette számomra, szívességéért ezúton mondok köszönetet.

(21) KALLÓS Ede: *Leckék az ókor történetéből (keleti népek, görögök, rómaiak)*. Melléklet a Néptanítók Lapja 17. számához, XI–XII. old.

(22) KALLÓS Ede Hésziodosz-elbeszélésének létezik egy másik, szintén gyermekeknek szóló változata is, amelynek aranykor-ábrázolásában nem jelenik meg a fentiekben bemutatott öskommunizmus: KALLÓS Ede: *Regélnek a műzsák*. In: KALLÓS Ede: *Regélnek a műzsák... Hellén regék*. Fővárosi Könyvkiadó Részvénytársaság, Bp, év nélkül. 7–12. old. KALLÓS Ede egyik nekrológia szerint e kötet 1925-ben jelent meg: *Kallós Ede (1882–1950)*. Magyar Nyelvőr 1950/2–3. sz. 224. old.

(23) *Zsemlyekiosztás a gyermekeknek az iskolában*. Az *Én Újságom*, 1919/18. sz. 284. old.

(24) Vö. még: VÖRÖS: i. m.

(25) Vö. pl. GYALUS István: *A megkorrigált Petőfi*. Irodalomtörténet 1919/1–2. sz. 132. old. KOMÁROMI: i. m. 57–59. old. SZÖRÉNYI László: *Bevezetés a delfinológiába*. In: SZÖRÉNYI László: *Delfinárium. Filológiai groteszkek*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2000. 5–84. old.

(26) WELLEK, René – WARREN, Austin: *Az irodalom elmélete*. Gondolat Kiadó, Bp, 1972. 98. old. Vö. még: RADNÓTI Sándor: *Hamisítás*. Magvető Könyvkiadó, Bp, 1997. passim.

Vörös Boldizsár

A „tökéletes pillanat” és a Név

– *lelkiyakorlat* –

„Itt édesapám neve következik.”

A „Harmonia caelestis” mondatai az édesapa – „édesapám” – nevének nem mondják ki, jöllehet a regény Első könyve – „Számozott mondatok az Esterházy család életéből” – kísérletet tesz a név eredetének a vizsgálatára, a Név és az Eredet felkutatására. A nevet nem találjuk a történet(ek)ben, és nem is marad a névnek kijáró üres hely a szövegtestben, noha tudomásul vesszük, hogy: „A nevek is valóságosak (édesapám)”. Nem írja le vagy ki, de nem is hallgatja el, és még csak nem is helyettesíti az Írás tradíciója szerint valamiféle szent tetragrammatonnal (JHWH), illetőleg az Esterházy Péter prímszámok iránti töretlen tiszteletéből fakadó pentagrammatonnal (STRHZ).

A regény szövege következetesen a név mondatszerkezet szerinti helyét jelöli meg pontosan, majd (a helyet) ellátja megfelelő toldalékokkal, mintegy visszafelé visszhangoztatva a névszót: itt következik a Név, itt a helye, de nem írjuk le, nem mondjuk ki, „nem vesszük fel hiá-

ba” (más fordítás szerint: nem élünk vissza vele), a harmadik parancsolat tiltását mondatról mondatra, történetről történetre így szívvelve meg.

A dekalógus harmadik törvénye, a Névé, a parancsolatot adó – tehát a beszélő – nevének használatát szabályozza, és ezt az ép-

pen szóló legfőbb létező is csak (szó)játék segítségével tudja megoldani: az alanyi mondatok állításai (az első két parancsolatban) – „Én...vagyok”; „én előttem” – egy-szerre csak első szám harmadik személyben hangzanak (a harmadik parancsolatban), és az utolsó parancsolatig már nem váltanak vissza alanyiba. Szorosabb értelemben véve a Név nem is névszó, hanem állítás: vélhetően az „ott lenni”, „jelen lenni” ige imperfektuma. Alapjában véve nincs ez másként az ember nevével sem (az „ott lenni”, „jelen lenni” imperfektuma), különösképpen, ha a név az apát takarja (el-fedi, el-rejti), azt a látszatot keltve, mintha fölemlgetésével valamit teljesítettünk volna („mintházás”, írja Esterházy a színházról szólva), de legalábbis tudnánk, kiről beszélünk. A regény az égi harmóniát ilyen értelemben állítja, hozza létre, jelenti ki; és nem informál felele a kognitív ész értelmében, sőt még csak nem is játssza ki mindközönösen tudós teológiai viták tradícióját követve a Deus absconditust (a rejtőzködő Isten) a Deus revelatus (a kinyilatkoztatott Isten) ellenében, és megfordítva. A név leírása behatárolná a történetet, és ezt a határt olvasó nem léphetné át, csak körbe-körbe járhatna, önmagát keresgélve a mondatokban, és ez a jobbik (értsd: fáradtságosabb) eset, az elszánt voyeure-éhez képest, aki persze még mindig olvasó. A név helye – nem elhallgatása vagy helyettesítése – a történetet éppen-történővé, az olvasást pedig a „tökéletes pillanattá” változtatja, több ember, ember és táj, ember és táj és állat tettévé: „Nem tudom, hány ilyen tökéletes pillanatot volt az életükben, de megszámlolni bizonyosan elegendők az ujjaim.”

A Név „hiábavaló” használatára vonatkozó tiltás a regényben az olvasói aktivitást, a tettet, a „több hangot” kelti életre, hozza mozgásba: „mintha épp ellenkezőleg, nem a nevekre emlékeztették őket, hanem a tennivalókra.” A tökéletes pillanat az olvasást a színházi valóságossághoz viszi közel, amelyben a fikció és a való, a múlt és a jelen, a máshol-lét és az itt-lét egyetlen sűrített tétben mutatja fel magát – „személyesnek és személytelennek, a mostnak és a történelemnek az összjátéka

van apánk varázslása mögött” –, ennek a tettnek a hatalma pedig abban áll, hogy helye van benne a „tökéletes ügyetlenségnek” is (*Pilinszky János* szava); ez a „több hang” a harmonia caelestis színháza, az Istenről való beszéd – „Itt édesapám neve következik” – hangzó és visszhangzó tere. A színház a ‚Harmonia caelestis’-ben a „van” helye, ahol „rögtön minden kiderül”, és ez (a pillanat): „szép”.

A Név kimondása ebben a színházban a nem-kimondásban realizálódik, a hallgatásnak ehhez a formájához azonban több hangra volna szükségünk folyvást, több hang együtthangzására. „– Több mint egy, elnézését kérem, mindig több, mint egy kell a beszédhez, több hang kell hozzá... – Igen egyetértek önnel, különösen ha, példának okáért, Istenről van szó...” – indul *Jacques Derrida* ‚Kivéve a név’ párbeszéd-esszéje az ‚Esszé a névről’ című könyvben. Illetőleg egészen pontosan a csenddel indul a (pár)beszéd („– [...]”), *Angelus Silesius* hely és szó, tér és hang viszonyáról írt, később idézett versét előlegezve meg ezzel a figyelő hallgatással: „A hely a szó. / Hely és szó ugyanaz, s ha nem lenne a hely, / (Örök időktől fogva!) a szó nem hangzana fel.”

Úgy fest, mintha a színháznak a nem-kimondás valóságos tette „módszere” volna, de legalábbis reménye, amennyiben az üres térrel kezdődik el, és oda vágyakozik vissza. *Antonin Artaud* az apostoli levél (Jakab) nyelvi bűnökre vonatkozó tanítását – „ha valaki beszédében nem vétkezik, az tökéletes ember, meg tudja fékezni az egész testét” (3,2) – a következőképpen transzponálja a maga szóhasználatára: „ismerjük el, hogy nem kell ismét kimondani, amit már kimondtak: hogy minden kifejezésnek csak egyszer van értelme, nem ér meg, nem él meg két életet; hogy minden kiejtett szó halott, csak addig tevékeny, amíg kimondják.” (Csak alig kell hozzáérni ehhez az Artaud-szöveghez, és máris úgy hangzik, mintha a ‚Tractatus logico-filosoficus’ egyik-másik híres mondatát idéztük volna.)

Esterházy regényében a „több hang”, valamint a Név megjelölt és felmutatott

hangzó tere az édesapáról való beszédet kikerülhetetlenül theodiceává változtatja (a Második könyvet legkivált), illetőleg a theodiceát a regényírás problémájává teszi meg, „minden kérdést föltesz: így bátor és így gyáva”. A „Ki az apa?” tolvakó kérdése ennél fogva legfennebb tréfa; „Vagy ami még jobb tréfa, hogy ki kicsoda?”. A ‚Harmonia caelestis’ ezzel (a tréfával, mely a Név és a Személy, a név és a történet közé kongruencia jelet tesz) mintegy szembeliegyez a humort („A világban, bármely rettentő pillanatában, mindig van humor, csak nem mindig találta ember hozzá, de van, ott van.”), hiszen nem a nevet nem ismerjük (JHWH vagy STRHZ), hanem a név kiejtése merült feledésbe, a hang, pontosabban az időben összeérő hangok sora nélkül a szó halott, operettes (ön)isméltés, pusztá, humortalan szórakozás, „végtelen zsákkutca”, mint a halott édesapa szeme. A hang vagy a hangzás nélkül – ezt hozza fel *Kierkegaard* is – az olvasás „pusztá szórakozás”, amennyiben elzárja annak lehetőségét az olvasó előtt, hogy olvasva az önvizsgálat jelen idejű tettét hajtsa végre, vagy legalábbis kövesse: „Kedves olvasóm! – szól az Önvizsgálat. Ajánlva kortársaknak’ előszava – Kérlek, olvasd ezen írásomat, hacsak lehet, fennszóval! Ha ezen kérésemet teljesíted, úgy fogadd köszönetemet. Ha pedig reábírsz erre másokat is, úgy engedd, hogy ezeknek is külön-külön megköszönjem, sőt újból neked is. Fennszóval olvasva soraimat, meg fogsz győződni, hogy csak önmagaddal kell foglalkoznod és nem velem is (aki nem szólok „hivatalosan”), még kevésbé másokkal, mert ez utóbbi már pusztá szórakozás lenne.” A név, az idő, a család, a történelem nagyvonalúan fölkinálja a „tudjuk, miről beszélünk” csapdáját (a családról, a történelemről), amibe ha belesétálunk – és belesétálunk –, máris tudni véljük, hol tartunk, előre tudjuk, milyen szájtartással kell (Esterházy-regényt olvasni, ezt azonban (hol tartunk) legfennebb ha nagyapa tudhatta, aki „sose

használt könyvjelzőt, sőt, tiltotta, az ember tudja, hol tart, ez volt az álláspontja”. Ám a ‚Harmonia caelestis’, a kezünkben tartott megnyitott könyv ezért könyvjelzővel jelent meg, nem hivalkodó, de szép kék selyemszalaggal: éppen olyan, nem több, nem kevesebb, mint amilyenek egy könyvjelzőnek lennie kell.

„Naivitás volna azt hinni, hogy tudjuk, mi az önéletrajz lényege, eredete vagy története az olyan események kívül, mint Szent Ágoston Vallomásai” (Derrida ismét), amely az ima-formájú megszólalást ugyan mintegy fölfelé irányítja, de úgy, hogy a testvéreihez szól, és a szólásnak ezt a módját közös tettnek tartja („igazságot cselekedjünk”). A regény Második könyvében – ‚Egy Esterházy család vallomásai’ – ezt olvassuk: „Semmi sem olyan nagy, mint az igazság, és a legkisebb igazság is hatalmas.” A névvel, amiképpen a Névvel is, rendszerint három jelentős vonatkozást kapcsol össze a ‚Harmonia’, és ezt tesszük nolens volens – de hát akarva, pesze! – mi is: a teremtést; a történelmet (történetet); a halált. A theodicea-regény édesapája „Szombatba menve Nagypénteken angyalok járását csudálja (édesapám)”; és ha még több világosságra vágyunk, a regény lépten-nyomon a segítségünkre siet: „Hogy világos legyen: ha bármihez hozzáteszük az édesapámat, akkor kapjuk a mindent. Ha semmihez, akkor is.”

A ‚Harmonia caelestis’ az igazságot – „Itt édesapám neve következik.” – nem rejti el (zárja el) előlünk, és nem nyilatkoztatja ki előttünk, valamint az elrejtést nem játssza ki a kinyilatkoztatás ellenében, és megfordítva, a kinyilatkoztatást nem játssza ki az elrejtés ellenében. A Név, illetőleg a „Vagyok, aki vagyok” vitájában a regény a következő álláspontra helyezkedik: „Vagyok, kinek majd mutatkozom. Tehát az, hogy ki édesapám, nincs lezárva. Édesapám mutatkozni fog, újra, újra.”

Regény; rettenetes könyv.

Visky András